279129 ـ حکم کار با مدرکی که در امتحانات آن مقداری تقلب صورت گرفته است

سوال

پیشتر در فتوای شمارهٔ (278157) از شما دربارهٔ کار با مدرکی که در آن مقداری تقلب صورت گرفته و حکم حقوقی که بر اساس این مدرک است، سوال کردم و شما مرا به فتوای شمارهٔ (26123) از شیخ عبدالکریم الخضیر ارجاع دادید. من فتواهای زیادی را در این موضوع بررسی کرده‌ام و دیده‌ام که برخی علما می‌گویند: کار با این مدرک در صورتی که شخص از تقلب توبه کرده و در کارش مهارت داشته باشد، صحیح است. از شما می‌خواهیم ادله و اصولی را که این قول (مبنی بر اینکه مدرک به سبب تقلب، فاسد یا باطل نشده است) بر آن بنا شده، تبیین کنید.

پاسخ مفصل

الحمدلله.

تقلب در امتحانات و غیر آن حرام است؛ به دلیل فرمودهٔ پیامبر صلی الله علیه وسلم که فرمودند: «هر کس تقلب کند، از من نیست». به روایت مسلم (۱۰۲).

و بر کسی که مرتکب این کار شده، واجب است که به سوی الله تعالی توبه کند و ایرادی بر او نیست که با این مدرک کار کند، مادامی که کارش را به خوبی انجام می‌دهد؛ زیرا این اولین و بزرگترین مقصود از شرط کردن مدرک برای یک کار است: اینکه شایستگی فرد برای آن کار معین ـ هرچند با گمان غالب ـ محقق شود.

با وجود اینکه هر کس که مدرک می‌خواهد یا آن را شرط می‌کند، می‌داند که برخی از دارندگان آن ممکن است شایستگی کارشان را نداشته باشند، و ممکن است در به دست آوردن آن دچار تخلفی شده باشند و مانند آن، که امری شناخته شده و مشهور است، اما به مدرک به عنوان قرینه‌ای بر شایستگی او برای این کار اکتفا می‌شود، و سپس به عملکرد واقعی او در آن کار نگریسته می‌شود.

پس اگر آن را به شکلی که از او و امثال او انتظار می‌رود انجام دهد، مقصود از شرط کردن مدرک حاصل شده است. و سخت‌گیری در جستجو دربارهٔ آنچه در مسیر او برای به دست آوردن مدرک رخ داده، و تخلف یا تقلبی که گاهی از او سر زده و مانند آن، پنهان نیست که چه اندازه موجب به سختی انداختن مردم و مشقت در به دست آوردن این قرینهٔ شایستگی برای کار ـ یعنی مدارک ـ می‌شود.

از شیخ ابن باز رحمه الله سوال شد: «مردی با یک مدرک علمی کار می‌کند در حالی که در امتحانات این مدرک تقلب کرده است، و او اکنون به شهادت رؤسایش، این کار را به خوبی انجام می‌دهد. حکم حقوق او چیست، آیا حلال است یا حرام؟»

ایشان چنین پاسخ دادند: «ان‌شاءالله ایرادی ندارد، بر اوست که به درگاه الله از تقلبی که کرده توبه کند، و اگر او کار را آنطور که شایسته است انجام می‌دهد، از جهت کسبش ایرادی بر او نیست؛ اما در تقلب گذشته‌اش خطا کرده و بر اوست که از آن به درگاه الله توبه کند». مجموع فتاوی ابن باز (۱۹/۳۱).

و می‌توان برای این امر به قاعدهٔ در نظر گرفتن اکثر و غالب و چشم‌پوشی از اندک، استدلال کرد، و به همین دلیل میان کسی که در امتحانات تقلب کرده و کسی که مدرک جعلی آورده، تفاوت قائل می‌شوند.

پس اگر محل کار، مدرک معینی را شرط کرده باشد و او آن را با تقلب در امتحانات به دست آورده باشد، شرط محقق شده است، و از گناهی که در آن واقع شده، چشم‌پوشی می‌شود، برخلاف کسی که امتحان نداده و مدرک جعلی آورده است، که آن مدرک معتبر نیست.

حال، هرگاه علاوه بر انجام کار به نحو احسن (مطابق با استاندارد خود و همکارانش)، توبهٔ فرد از تقلب و تخلفات گذشته نیز به آن ضمیمه گردد، وجهِ رخصت و جواز در این مسئله تقویت می‌شود؛ به دلیل آنچه از مقصد بزرگ شریعت در یاری رساندن به توبه‌کننده بر توبه‌اش و چشم‌پوشی از آنچه پیش‌تر از او سر زده، دانسته شده است. خداوند متعال می‌فرماید: الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَن جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَانتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ [البقرة: ۲۷۵] (کسانی که ربا می‌خورند، [در قیامت] برنمی‌خیزند مگر مانند کسی که شیطان بر اثر تماس، او را دیوانه کرده است. این بدان سبب است که آنان گفتند: «داد و ستد نیز مانند رباست»؛ در حالی که الله داد و ستد را حلال، و ربا را حرام کرده است. پس هر کس اندرزی از جانب پروردگارش به او رسید و [از رباخواری] دست کشید، آنچه در گذشته [به دست آورده]، مالِ خود اوست و کارش به الله واگذار می‌شود؛ و کسانی که [به رباخواری] بازگردند، آنان اهل آتشند و جاودانه در آن خواهند ماند).

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله می‌گوید: «و این [آیه] در مورد هر کسی که اندرزی از پروردگارش به او برسد، عمومی است، پس خداوند آنچه را که در گذشته [به دست آورده] برای او قرار داده است.

و آنچه بر ثبوت این امر در حق مسلمان دلالت می‌کند، آیهٔ بعد از این است: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا (ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از الله پروا کنید و آنچه را از ربا باقی مانده است، رها کنید)، پس آنان را به ترک باقیماندهٔ ربا امر کرد و به بازگرداندن آنچه دریافت کرده بودند امر نکرد، پس این دلالت دارد که آن برای آنان است، همراه با این فرموده‌اش: فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ (آنچه در گذشته کسب کرده، برای اوست و کار [قضاوت] او با الله است)، و

الله توبه را از بندگانش می‌پذیرد.

پس اگر گفته شود: این مخصوص کافران است؟

گفته می‌شود: در قرآن چیزی که بر آن دلالت کند وجود ندارد، بلکه فرموده است: فَمَن جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَانتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ (پس هر کس اندرزی از جانب پروردگارش به او رسد و [از عمل حرام] دست بکشد، آنچه در گذشته [به دست آورده]، از آنِ خود اوست)، و این به طریق اولی شامل مسلمان نیز می‌شود...

بلکه ممکن است گفته شود: این شامل کسی که از حرمت آن آگاه بوده نیز می‌شود، اگر اندرزی از پروردگارش به او برسد و دست بکشد؛ زیرا حق تعالی کسی را که توبه کند، با توبه‌اش می‌آمرزد، پس فعل گذشته‌اش مانند آن است که وجود نداشته، و آیه شامل او می‌شود: فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ (آنچه در گذشته [به دست آورده]، مالِ خود اوست و کارش به الله واگذار می‌شود).

و بر این امر، فرمودهٔ او پس از این آیه دلالت می‌کند: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ (ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از الله پروا کنید و آنچه را از ربا باقی مانده است، رها کنید) تا این فرموده‌اش: وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ (و اگر توبه کنید، اصل سرمایه‌هایتان از آنِ شماست).

و توبه همانطور که شامل کافر می‌شود، شامل مسلمان گناهکار نیز می‌شود...». جامع المسائل (۱/۲۷۱) و مابعد آن.

والله أعلم.